

Організація інклюзивного навчання в загальноосвітній школі

Собчук Анна Адамівна¹, Войтович Анна Юріївна²

Опубліковано	Секція	УДК
28.02.2025	Освіта/Педагогіка	376.01

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15147335>

Анотація. У статті проаналізовано організаційні аспекти інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах, охарактеризовано виклики та можливості, що виникають під час інтеграції учнів з особливими освітніми потребами. Визначено ключові аспекти інклюзивної освіти, згідно з Саламанкською декларацією та конвенціями ООН, які підкреслюють право кожної дитини на доступ до якісної освіти в адаптованому середовищі. З'ясовано, що інклюзивне навчання не лише є правом дитини, а й виступає як фундаментальний принцип для забезпечення їх благополуччя та повноцінної інтеграції в суспільство.

Доведено, що інклюзивна освіта виступає засобом для реалізації різних прав дитини, зокрема їх захисту від експлуатації та бідності. Особлива увага приділена ключовим компонентам організації інклюзивної освіти, які включають облаштування доступності шкільних приміщень з врахуванням потреб учнів з фізичними обмеженнями, такими як пандуси, спеціальні вбиральні та адаптоване обладнання, що дозволяє цим учням активно брати участь у шкільному житті.

Також розглянуто процес розробки та використання індивідуальних навчальних планів, які адаптовані до особливих потреб учнів, з використанням спеціалізованих технологій та інноваційних підходів до навчання. Це включає інтеграцію інклюзивної шкільної культури, що сприяє різноманітності і включенню, заохочуючи всіх учнів до активної участі в навчальних та позакласних активностях.

Сформовано висновки про важливість підготовки та підтримки кваліфікованих фахівців, спроможних ефективно працювати в інклюзивному освітньому середовищі, і розроблено рекомендації для вдосконалення механізмів підтримки учнів з особливими потребами. Ці заходи допомагають забезпечити не тільки академічний розвиток учнів, але й їхню соціальну адаптацію і психологічну підтримку, що є ключовим для досягнення успіху в інклюзивному навчанні.

Ключові слова: інклюзивне навчання, інклюзія, індивідуальний план, соціальна інтеграція, адаптація, професійний розвиток.

Organization of inclusive education in a general school

Abstract. The article analyzes the organizational aspects of inclusive education in general schools, characterizes the challenges and opportunities that arise during the integration of

¹ доктор філософії, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, <https://orcid.org/0000-0001-9278-9958>

² кандидат педагогічних наук, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, <https://orcid.org/0000-0003-4572-0813>

students with special educational needs. The key aspects of inclusive education are identified, in accordance with the Salamanca Declaration and UN conventions, which emphasize the right of every child to access quality education in an adapted environment. It is found that inclusive education is not only a child's right, but also acts as a fundamental principle for ensuring their well-being and full integration into society.

It is proven that inclusive education is a means for the implementation of various children's rights, in particular their protection from exploitation and poverty. Particular attention is paid to the key components of the organization of inclusive education, which include the arrangement of accessible school premises taking into account the needs of students with physical disabilities, such as ramps, special toilets and adapted equipment that allows these students to actively participate in school life.

The process of developing and using individual curricula that are adapted to the special needs of students, using specialized technologies and innovative approaches to learning is also considered. This includes the integration of an inclusive school culture that promotes diversity and inclusion, encouraging all students to actively participate in educational and extracurricular activities.

Conclusions are drawn about the importance of training and supporting qualified specialists who are able to work effectively in an inclusive educational environment, and recommendations are developed to improve mechanisms for supporting students with special needs. These measures help ensure not only the academic development of students, but also their social adaptation and psychological support, which is key to achieving success in inclusive education.

Keywords: inclusive education, inclusion, individual plan, social integration, adaptation, professional development.

Вступ

Постановка проблеми дослідження. Інклюзивна освіта вважається одним із пріоритетних напрямків розвитку сучасної системи освіти, яка покликана забезпечувати рівні можливості для навчання всіх дітей, незалежно від їхніх фізичних, інтелектуальних, соціальних чи емоційних особливостей. Загальноосвітні школи, інтегруючи інклюзивні практики, відіграють ключову роль у формуванні відкритого, толерантного суспільства, де кожна дитина може реалізувати свій потенціал.

Організація інклюзивного навчання у загальноосвітній школі передбачає комплексний підхід, який включає адаптацію освітнього середовища, методик навчання, а також використання спеціалізованих дидактичних матеріалів і технологій. Важливим аспектом є також підготовка та підвищення кваліфікації вчителів, що забезпечують здійснення інклюзивної освіти. Все це потребує вдосконалення законодавчої бази, підвищення суспільної обізнаності та активізації співпраці між освітніми інституціями, батьками учнів та громадськими організаціями.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження педагогічних та психологічних аспектів навчання дітей та молоді з особливими освітніми потребами було предметом наукових розвідок таких вчених, як А. Винокура, В. Боднар, А. Гольдберга, Н. Стадненка. Так, А. Винокур і А. Гольдберг зосереджують свою увагу на різноманітних підходах до навчання та виховання цієї категорії учнів. В той час як Н. Стадненко висвітлює комплексні аспекти їх адаптації в освітніх установах.

Крім того, питання інклюзивної освіти детально досліджується у наукових працях таких вчених, як В. Бондара, В. Гладуш, М. Матвєєвої, С. Миронової, В. Панка, О. Таранченко та інші. Ці дослідники вносять значний вклад у розробку теоретичних основ та практичних рекомендацій для реалізації інклюзивного навчання в освітніх закладах, забезпечуючи аналіз сучасних тенденцій та викликів, що стоять перед цією галуззю.

Проаналізувавши наукові погляди вчених, на сьогодні недостатню вивчено організаційні аспекти інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах, особливо в контексті інтеграції дітей з особливими освітніми потребами, що включає аналіз як кількісних, так і якісних параметрів, пов'язаних із функціонуванням таких освітніх установ, їхнім розташуванням та умовами, які забезпечують ефективне інтегроване навчання для всіх учнів.

Мета статті – вивчення організаційних аспектів інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах, аналіз викликів та можливостей, які виникають у цьому процесі, та розробка рекомендацій для підвищення ефективності інтеграції учнів з особливими освітніми потребами.

Результати

Термін «інклюзивне навчання» був визначений у Саламанкській декларації 1994 року як засадничий принцип створення освітнього середовища, адаптованого до потреб і можливостей кожної дитини, незалежно від її особливостей розвитку. Інклюзивне навчання передбачає складний і цілеспрямований процес, який має на меті забезпечення рівного доступу до освіти для дітей з особливими освітніми потребами (ООП), інтегруючи їх у загальноосвітні навчальні заклади на основі педагогічних підходів, орієнтованих на потреби учнів, і з урахуванням специфіки їх навчально-пізнавальної діяльності [14, с. 7].

Згідно з Конвенцією ООН про права дитини [15] та Конвенцією ООН про права осіб з інвалідністю [16], інклюзивне навчання визнане основним правом дітей з обмеженими можливостями. Стаття 24 цих Конвенцій конкретизує право на інклюзивне навчання, що детально роз'яснюється у Загальному коментарі № 4 (UN General Comment No. 4. Article 24: Right to Inclusive Education), де вказується, що інклюзивне навчання є не тільки правом, але й фундаментальним принципом, що сприяє благополуччю всіх дітей, визнає їхню гідність і автономію, та враховує індивідуальні потреби і здібності [17].

Інклюзивне навчання також є засобом для реалізації інших прав дітей, зокрема як шлях подолання бідності, інтеграції в громаду та захисту від експлуатації. Вона вимагає активної участі і зобов'язань щодо усунення перешкод на шляху до освіти і впровадження змін в культурі, політиці та практиках звичайних шкіл для забезпечення всебічного залучення усіх дітей [17].

Програма ООН із сталого розвитку на 2030 рік (UN Agenda for Sustainable Development) [18] ставить перед державами завдання забезпечення інклюзивної та справедливої якості освіти, а також підтримки можливостей неперервного навчання протягом всього життя (Ціль 4 Сталого розвитку). Для реалізації цих цілей були прийняті «Рамки дій для освіти 2030 р.», що мають на меті підвищення стандартів інклюзивної та рівноправної якості освіти [13].

Звіт Ради Європи «Про боротьбу із сегрегацією через інклюзивне навчання» підкреслює, що впровадження інклюзивної освіти має відповідати принципам антидискримінації, десегрегації шкіл та забезпечення високої якості освіти. Процес інклюзивного навчання передбачає ряд важливих заходів:

- встановлення комплексної правової заборони на дискримінацію у сфері освіти;
- запровадження стратегій для десегрегації навчальних закладів;
- підвищення обізнаності щодо принципів інклюзивної освіти;
- забезпечення якості освіти в усіх типах шкіл;
- планування освітніх заходів з інклюзивними цілями;
- регулювання та моніторинг процедур прийому до шкіл;
- відмова від використання тестування як інструменту відбору;
- рання оцінка потреб дітей для адекватної підтримки;
- збалансування розподілу дітей з уразливих груп;

- формування соціально збалансованих шкільних округів;
- розміщення найкваліфікованіших викладачів у найбільш вимогливих школах;
- сприяння активній участі батьків у житті школи [7, С. 22-23].

Реалізуючи вищевказані стратегії, важливо звернути увагу на організаційні аспекти інклюзивного навчання, які визначають можливості для всебічної інтеграції учнів з особливими освітніми потребами у загальноосвітній процес.

Важливо підкреслити, що концепція «організація інклюзивного навчання» охоплює широкий спектр підтримуючих заходів, спрямованих на полегшення участі дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у освітньому процесу, що включають розробку навчальних планів, використання різноманітних форм та методів навчання, адаптацію оцінювання, а також ефективну організацію та управління освітніми ресурсами, що сприяють розвитку ефективних систем підтримки інклюзивного навчання.

Тим не менше, системи підтримки для дітей з ООП у різних інклюзивних умовах значно різняться. Немає універсальної моделі підтримки, яка була б ефективною у всіх контекстах або могла б задовольнити всі потреби на однаковому рівні [10]. Це підкреслює необхідність індивідуального підходу та гнучкості у розробці та впровадженні інклюзивних освітніх стратегій, з урахуванням конкретних умов та потреб кожного навчального закладу та його учнів.

Відповідно до наукових поглядів Ю.Бойчука [1] та А. Вербенця [2] поняття «організація інклюзивного навчання» визначається як підтримка, яка надається на рівні громади, а не в умовах сегрегації. Послуги та підтримка повинні бути орієнтовані на індивідуальні потреби, з метою активнішої участі дітей з особливими потребами в процесі прийняття рішень стосовно необхідної підтримки [9].

Зарубіжний дослідник С. Еберсольд [8] акцентує, що підтримка має бути довгостроковою і враховувати стабільні людські відносини. В той час як Р. Медеджіні і С. Д'Алессіо [1] підкреслюють значення додаткових матеріальних та економічних ресурсів у певний період часу. Система підтримки повинна сприяти інклюзивному навчанню, відповідаючи принципу включення, в межах якого обговорюється інтеграція учнів з особливими потребами в загальноосвітній процес.

П. Міттлер висвітлює, що ефективна організація інклюзивного навчання, як визначено в Конвенції ООН про права дитини (2006), є критично важливою для розвитку інклюзивного суспільства. Однак, він також звертає увагу на перешкоди, з якими діти з особливими потребами все ще стикаються у доступі до необхідних послуг та ресурсів [12]. Ефективність послуг є ключовою, оскільки навіть найінноваційніші освітні програми та інструкції будуть недостатніми без якісної підтримки, на думку вітчизняних вчених [3, С. 27].

У зв'язку з цим, організація інклюзивного навчання вимагає всебічного та систематичного підходу до створення відповідного освітнього середовища, що спроможне задовольнити потреби усіх учасників навчального процесу. На першому етапі цього процесу стоїть задача забезпечення адекватності фізичних умов, що означає не тільки облаштування доступних приміщень, що включає в себе встановлення пандусів, ліфтів і спеціально адаптованих туалетів, але й належне оснащення класних кімнат, забезпечене технічними засобами навчання, які відповідають різним типам освітніх потреб.

Крім фізичної доступності, ключовим елементом є адаптація навчальних матеріалів, що може включати переклад текстів на шрифт Брайля для сліпих учнів, створення аудіокниг, використання збільшених друків для осіб із зоровими обмеженнями та розробку інтерактивних та мультимедійних ресурсів, які допоможуть зробити навчання доступним та ефективним для всіх учнів.

Також важливим аспектом є розробка індивідуальних навчальних планів, які беруть до уваги специфічні освітні потреби кожного учня. Індивідуальні плани можуть включати спеціалізовані методики навчання, змінені завдання та оцінювання, а також адаптовані графіки навчання, що враховують можливості та потреби учнів.

Впровадження таких планів вимагає участі кваліфікованих фахівців, включаючи координаторів спеціальних освітніх потреб (SENCO), реабілітологів, психологів, які відіграють критичну роль у процесі адаптації та навчання дітей з особливими потребами. Ці фахівці забезпечують не тільки підтримку у навчанні, але й допомагають у соціалізації учнів, сприяють розвитку їх самостійності та впевненості в собі, що є невід'ємною частиною успішної інклюзії.

Для ефективної організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх школах важливо застосовувати педагогічний підхід, який базується на глибокому розумінні диференційованих методик навчання, які дозволяють адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб та можливостей кожного учня, забезпечуючи не тільки теоретичне, але й практичне засвоєння навчального матеріалу. Втілення такого підходу вимагає інтеграції інноваційних технік та сучасних технологій, які спрощують доступ до освіти та роблять навчання більш ефективним та залучаючим для учнів з різними освітніми потребами [4, С. 45].

Одним із яскравих прикладів застосування цих методик є візуалізація, яка може включати в себе створення інфографік та ментальних карт, що допомагають учням краще зрозуміти складні концепції та зв'язки між ними. Наприклад, вивчення історичних подій через візуальні часові лінії дозволяє учням з особливими освітніми потребами ефективніше засвоювати інформацію.

Мультисенсорне навчання також є важливим елементом, який включає в себе одночасне залучення декількох органів чуття для глибшого засвоєння матеріалу. Наприклад, при вивченні природничих наук учні можуть використовувати тактильні матеріали для вивчення різних типів порід або моделі ДНК, що дозволяє їм не тільки бачити, але й відчувати структуру.

Щодо використання технологій, програмне забезпечення для читання екрану, таке як JAWS (Job Access With Speech), може допомогти учням з вадами зору, забезпечуючи їм можливість доступу до електронних книг та освітніх ресурсів [19]. Такі технології не тільки забезпечують доступ до академічних ресурсів, але й підтримують автономію та самостійність учнів.

Крім того, психологічний супровід є невід'ємною частиною процесу інклюзивного навчання, оскільки він забезпечує комплексну підтримку, спрямовану на адаптацію учнів до умов соціального та навчального середовища. Важливість цієї складової полягає в тому, що вона охоплює не тільки безпосередню роботу з дітьми, що мають особливі освітні потреби, але й забезпечує необхідні консультації та методичну підтримку для їхніх батьків та вчителів [6, С. 117]. Цей аспект інклюзивного навчання дозволяє створити умови, при яких кожен учень зможе ефективно інтегруватися в шкільне життя та розвивати свої здібності у відповідності з особистими можливостями.

Психологічна підтримка в інклюзивній освіті сприяє розумінню викликів, з якими стикаються учні, і розробці індивідуальних стратегій для їх подолання. Через регулярні консультації та інтервенції психологи допомагають дітям краще адаптуватися до навчального середовища, управляти своїми емоціями та розвивати соціальні навички, які є критично важливими для повноцінної соціальної інтеграції. Для вчителів та батьків психологи проводять семінари та тренінги, які спрямовані на розширення їхніх знань і компетенцій у сфері інклюзивної освіти, надаючи їм інструменти для кращого розуміння та підтримки учнів з особливими освітніми потребами.

Ефективність інклюзивного навчання істотно залежить від активної участі та підтримки з боку батьків та спільноти, які відіграють ключову роль у створенні

сприятливого освітнього середовища. Залучення батьків та ширшої спільноти не тільки зміцнює ресурсну базу закладів освіти, але й сприяє глибшому розумінню та прийняттю інклюзивної освіти як важливого суспільного завдання.

Процес залучення ініціюється через інформування та освіту батьків щодо фундаментальних аспектів інклюзивної освіти, включно з її принципами, цілями та користю для дітей із різноманітними освітніми потребами. Розширене інформування допомагає батькам усвідомити, як вони можуть підтримувати своїх дітей у домашніх умовах і як ефективно співпрацювати з учителями та шкільною адміністрацією для досягнення кращих освітніх результатів.

Крім того, залучення громади в інклюзивне навчання передбачає формування та підтримку інклюзивних спільнот, до складу яких можуть входити громадські організації, місцевий бізнес та волонтерські групи [5]. Такі організації можуть проводити заходи та ініціативи, що сприяють соціалізації та інтеграції учнів із особливими потребами, включаючи спортивні змагання, культурні події та освітні майстер-класи, що формують позитивне ставлення та взаєморозуміння серед учнів різного виховання та здібностей.

Отже, організація інклюзивного навчання вимагає комплексного та систематичного підходу до створення належного освітнього середовища, адаптованого до потреб усіх учасників навчального процесу.

Висновки

Отже, ефективна організація інклюзивного навчання у загальноосвітніх школах передбачає розробку і втілення комплексних стратегій, які забезпечують доступність і якість освіти для всіх учнів, зокрема для дітей з особливими освітніми потребами. Цей процес включає адаптацію навчальних планів, методів оцінювання та навчального середовища, щоб вони відповідали індивідуальним потребам учнів. Ключовими компонентами такої організації є: облаштування доступності шкільних приміщень, включаючи пандуси, спеціальні вбиральні та адаптоване обладнання, що дозволяє дітям з фізичними обмеженнями брати активну участь у шкільному житті; розробка і використання індивідуальних навчальних планів та методик, які враховують особливі освітні потреби учнів, включаючи застосування спеціалізованих технологій і підходів до навчання; створення інклюзивної шкільної культури, яка сприяє прийняттю різноманітності і включенню всіх учнів, заохочуючи їхнє повноцінне залучення до навчального процесу та шкільних заходів; навчання вчителів і шкільного персоналу ефективним методам роботи в інклюзивному середовищі, включаючи особливості комунікації та взаємодії з дітьми, які мають спеціальні освітні потреби; залучення батьків і місцевої громади до освітнього процесу, організація спільних заходів та ініціатив, які підтримують інклюзивну освіту і допомагають формувати позитивне ставлення до різноманітності.

Окреслені кроки мають бути інтегровані у єдину систему, що дозволяє створити умови, при яких кожен учень зможе ефективно навчатися, розвиватися та досягати успіху, незалежно від своїх особливих потреб. Впровадження такої системи сприяє не тільки академічному зростанню, але й соціальній інтеграції учнів, формуючи основу для розвитку інклюзивного суспільства.

Перспективи подальших досліджень полягають у аналізі ефективності індивідуалізованих навчальних стратегій та їх впливу на академічні досягнення та соціальну адаптацію учнів з особливими освітніми потребами в динаміці сучасних освітніх реформ.

Список використаних джерел

1. Бойчук Ю. Д. Основи спеціальної та інклюзивної педагогіки: [навч. посіб.]. Х.: ХНПУ імені Г. С. Сковороди. 2018. 337 с.
2. Вербенець А. А. Розвиток інклюзивного навчання в середніх навчальних закладах Мальти (друга половина ХХ - початок ХХІ ст.) : дис. ... канд. пед. наук (доктора філософії) : 13.00.01. Кривий Ріг, 2019. 311 с.
3. Давиденко Г. В. Теоретико-методичні засади організації інклюзивного навчання у вищих навчальних закладах країн Європейського Союзу [Текст] : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. Нац. акад. пед. наук України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2015. 40 с.
4. Дятленко Н. М., Софій Н. З., Мартинчук О. В., Найда Ю. М., під заг. ред. Войцехівського М. Ф. Асистент вчителя в інклюзивному класі: навчально-методичний посібник. К.:ТОВ Видавничий дім «Плеяди». 2015. 172 с.
5. Любарець В., Васильєва Г., Верьовкіна Ж. Нормативно-правові аспекти в інклюзивній освіті. *Освіта майбутнього: концепції, методи, підходи* : колективна монографія / кол. авт. ; голов. ред. В. В. Любарець, В. В. Бахмат. Київ : Міленіум, 2020. С. 216-227.
6. Мащак С. О. Особливості інклюзивної освіти молодших школярів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Психологія»*. 2023. Вип. 3. С. 116-120
7. Council of Europe Commissioner for Human Rights (CECHR). (2017). Fighting school segregation in Europe through inclusive education: a position paper. URL: rm.coe.int/fighting-school-segregationin-europethroughinclusive-education-a-posi/168073fb65 (Дата звернення: 14.03.2025)
8. Ebersold S. Parcours de scolarisation et cooperation: enjeux conceptuels et méthodologiques. *La nouvelle revue de l'adaptation et de la scolarisation*, 57, Mars 2012. INS HEA.
9. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Young views on inclusive education. Odense, Denmark: EAfDSNE.; World Bank. (2014, August 4). Education for all. URL: <http://www.worldbank.org/en/topic/education/brief/education-for-all> (Дата звернення: 14.03.2025)
10. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. (2013a). Organisation of provision to support inclusive education – literature review. Odense, Denmark: EAfSNIE. URL: <https://www.europeanagency.org/resources/publications/organisation-provision-support-inclusiveeducation-literature-review>(Дата звернення: 14.03.2025)
11. Medeghini, R., & D'Alessio, S. (2012). Contribution des systems de soutien au developement de l'éducation inclusive. *La nouvelle revue de l'adaptation et de la scolarisation*, 57, Mars 2012. INS HEA.
12. Mittler, P. (2000). Working towards inclusive education. Social contexts. London: David Futton.
13. UNESCO. (2015b). Education 2030. Incheon Declaration and framework for action. Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all. Paris: UNESCO. URL: unesdoc.unesco.org/images/0024/002456/245656e.pdf (Дата звернення: 14.03.2025)
14. UNESCO. (1994). The Salamanca statement and framework for action. World conference on special needs education: Access and quality (Salamanca, Spain, 7-10 June). Paris: UNESCO. URL: http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF (Дата звернення: 14.03.2025)
15. United Nations. (1989). *Convention on the rights of the child*. New York: United Nations. URL: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> (Дата звернення: 14.03.2025)

16. United Nations. (2006). *Convention on the rights of persons with disabilities*. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-ofpersons-with-disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities2.html> (Дата звернення: 14.03.2025)
17. United Nations Committee on the Rights of Persons with Disabilities. (2016). *General comment No. 4. Article 24: right to inclusive education*. URL: www.refworld.org/docid/57c977e34.html (Дата звернення: 14.03.2025)
18. United Nations. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for sustainable development*. New York: United Nations. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>
19. Yrmola N. A., Torop K. S. The current state of the system of general secondary education of children with special educational needs in Ukraine. Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends: Collective monograph. Riga, Latvia : Baltija Publishing||, 2020. 571 p.